

یکی از مسائل و مشکلات اساسی نظام آموزشی هر کشور، مسئله‌ی افت تحصیلی است. این مسئله هر سال هزینه‌های سنگینی به بار می‌آورد و دورنمای پیشرفت و توسعه‌ی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور را مبهم می‌کند. منظور از افت تحصیلی کاهش عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از سطحی رضایت بخش به سطحی نامطلوب است. مقایسه و سنجش سطح عملکرد تحصیلی قبلی و فعلی دانش‌آموزان بهترین شاخص افت تحصیلی است. بررسی عوامل افت تحصیلی دانش‌آموزان در ارتقای تحصیلی آنان و رشد کیفیت نظام آموزشی کشور بسیار مهم است. برای پیدا کردن ریشه‌ی یک مشکل، به ویژه مشکلات انسانی و اجتماعی، تنها نمی‌توان به یک مسئله بسنده کرد؛ زیرا پدیده‌های اجتماعی همانند یک زنجیره با یک‌دیگر پیوند دارند و در به وجود آمدن یک مشکل دخیل هستند. برای یافتن ریشه‌های افت تحصیلی باید به عوامل گوناگونی توجه کرد که عبارت‌اند از:

عکاس: اعظم لاریجانی

نکات مفید برگرفته از نامه‌ها و مقاله‌های ارسالی معلمان

افت تحصیلی

محترم اصغری^۱ - صدیقه جلالی - صدیقه جمالی^۲ - مهدی شفائی^۳

بررسی عوامل افت تحصیلی دانش‌آموزان در ارتقای تحصیلی آنان و رشد کیفیت نظام آموزشی کشور بسیار مهم است

مقایسه و سنجش سطح عملکرد تحصیلی قبلی و فعلی دانش‌آموزان بهترین شاخص افت تحصیلی است

رسیدن به هدف‌های خاص و ادار به فعالیت می‌کند.

۴ اضطراب امتحان: اضطراب نوعی حالت هیجانی ناخوشایند و مبهم است که با پریشانی، وحشت، هراس، تپش قلب، تعرق، سردرد، بی‌قراری، تکرر ادرار و تشویش همراه است.

دانش‌آموزی که اضطراب امتحان دارد، هنگام امتحان به جای آن‌که دقت و تمرکز خود را صرف پاسخ دادن به سؤالات امتحان کند، با افکار نامربوط و ناخواسته‌ای که در آن هنگام درباره‌ی امتحان و پیامدهای منفی آن گریبان‌گیرش می‌شود کلنجار می‌رود.

هر ساله دانش‌آموزان در مدارس کل کشور با وجود توانایی و استعداد خوب برای ادامه‌ی تحصیل دچار افت تحصیلی و در پاره‌ای موارد مجبور به ترک تحصیلی می‌شوند.

۵ مطالعه: یکی از دلایل افت تحصیلی برخی از دانش‌آموزان این است که شیوه‌ی مطالعه‌ی آن‌ها طبق روش‌ها و اصول صحیح مطالعه نیست.

۶ هوش: یکی از عوامل مهم افت تحصیلی کمبود هوش و توانایی ذهنی است هوش فرد را می‌توان به دو نوع هوش عمومی و اختصاصی تقسیم کرد. هوش عمومی توانایی است که در اغلب فعالیت‌های انسان خود را نشان می‌دهد. مطالعات گوناگون نشان داده است که درصد بسیار اندکی از موارد افت تحصیلی ناتوانی ذهنی و عدم کوشش فرد است.

۷ توجه: دلیل افت و شکست تحصیلی برخی از دانش‌آموزان عدم توجه به معلم و موارد تدریس شده و نیز عدم تمرکز وی هنگام مطالعه و انجام تکلیف درسی است.

۸ برنامه‌ریزی: یکی از دلایل افت تحصیلی دانش‌آموزان نداشتن برنامه و برنامه‌ریزی درست است.

۹ عوامل جسمانی: دانش‌آموزانی که بنیه‌ای ضعیف دارند و سلامت عمومی کامل ندارند، نمی‌توانند به اندازه‌ی کافی کوشش و فعالیت داشته باشند.

۱۰ نارساخوانی: نارساخوانی یکی دیگر از

۱ هدف: یکی از مهم‌ترین عواملی که بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد، داشتن هدف است. بدیهی است دانش‌آموزانی که برای تحصیل خود اهدافی در نظر می‌گیرند از آن‌هایی که هدف خاصی را دنبال نمی‌کنند موفقیت بیش‌تری را تجربه خواهند کرد. داشتن هدف موجب می‌شود که دانش‌آموز برای رسیدن به آن برنامه‌ریزی کند و براساس هدف از قبل تعیین شده حرکت کند. در بسیاری از موارد نداشتن هدف مشخص، روشن، قابل حصول و متناسب با یادگیرنده و نداشتن امکانات اجرایی سبب می‌شود یادگیری به خوبی صورت نگیرد.

داشتن هدف‌های بلندمدت و کوتاه مدت باعث می‌شود که یاددهنده آسان‌تر و منطقی‌تر عملکرد یادگیرنده و آموزش‌های خود را ارزش‌یابی کند. داشتن هدف به خصوص هدفی که با نیازها، علایق و توانایی‌های یادگیری مطابقت داشته باشد باعث به وجود آمدن انگیزه برای یادگیری می‌شود.

۲ عزت نفس: عزت نفس عبارت است از احساس ارزشمند بودن. این حس از مجموع افکار، احساس‌ها، عواطف و تجربیاتمان در طول زندگی ناشی می‌شود. همه‌ی افراد صرف نظر از سن، جنس، زمینه‌ی فرهنگی و نوع کاری که در زندگی دارند، نیازمند عزت نفس هستند. عزت نفس بر همه‌ی سطوح زندگی اثر می‌گذارد. نتایج بررسی‌های گوناگون روان‌شناسی حاکی از آن است که چنان‌چه نیاز به عزت نفس ارضا نشود، نیازهای سطح بالاتر نظیر نیاز به آفریدن، پیشرفت، و خودشکوفایی محدود و ناشکفته باقی می‌مانند. انسان اگر در زندگی هیچ چیز نداشته باشد؛ اما دارای عزت نفس باشد همه چیز به دست خواهد آورد. تحقیقات نشان داده‌اند دانش‌آموزانی که از عزت نفس پایینی برخوردارند بیش از دانش‌آموزانی که عزت نفس بالایی دارند، دچار افت تحصیلی می‌شوند.

۳ انگیزه: انگیزه حالات و شرایط درونی است که رفتار را تحریک می‌کند و در جهت معینی سوق می‌دهد و شخص را در جهت معین یا برای

رسیدگی والدین و معلمان به غیبت‌های دانش‌آموز و جبران عقب‌ماندگی‌های درسی نقش مهمی در پیشرفت تحصیلی فرد دارد

ناتوانی‌های عضوی و بدنی مؤثر در یادگیری به شمار می‌آید که با افت تحصیلی در رابطه است. دانش‌آموزانی که نارساختوانی دارند از بهره‌ی هوشی طبیعی برخوردارند؛ ولی پیشرفت آن‌ها پایین‌تر از سطح مورد انتظار است و اثرها و معنی آن‌ها را به خوبی می‌شناسد و در مکالمه به کار می‌برند؛ اما خواندن آن‌ها برایشان دشوار است.

۱۱ سازش‌یافتگی رفتاری: اختلالات رفتاری در میان کودکان و نوجوانانی که افت تحصیلی دارند به مراتب بیش‌تر از دانش‌آموزان عادی است. بعضی از اختلالات رفتاری حتی موجب بروز افت تحصیلی دانش‌آموزان تیزهوش نیز می‌شود.

۱۲ شرایط عاطفی و روانی: بسیاری از دانش‌آموزان به دلایلی از قبیل فقر عاطفی، ناکامی، عدم پشت‌کار، فقدان اعتماد به نفس، عدم کفایت در ابراز وجود، کمی احساس خودارزشمندی، کم‌رویی، نداشتن نگرش مثبت و قوی برای زندگی و غیره دچار بی‌اشتهایی تحصیلی شده‌اند. نمی‌توانند پیشرفت تحصیلی مطلوب داشته باشند.

۱۳ غیبت از مدرسه: غیبت از مدرسه باعث می‌شود: اول این که دانش‌آموز از شنیدن توضیح بسیاری از دروس محروم شود و نتواند به صورت خودخوان نیز آن‌ها را جبران کند. دوم این که باعث می‌شود معلم به تدریج نگرش منفی و نامطلوب نسبت به دانش‌آموز پیدا کند.

رسیدگی والدین و معلمان به غیبت‌های دانش‌آموز و جبران عقب‌ماندگی‌های درسی نقش مهمی در پیشرفت تحصیلی فرد دارد.

۱۴ عوامل آموزشی: این عوامل به مدرسه و معلم مربوط هستند. در گذشته دانش‌آموزان به دلیل بی‌توجهی به درس، تنبیه جسمی می‌شدند. اولین هدف معلم باید برقراری رابطه‌ی مطلوب، دوستانه، حمایت‌کننده با دانش‌آموزان باشد. چنین هدفی با تعامل میان معلم و دانش‌آموزان حاصل می‌شود. چند روز اول مدرسه و اولین دیدارهای دانش‌آموزان با معلم از این نظر بسیار مهم است.

عدم امکانات و تسهیلات مطلوب آموزشی

یکی دیگر از عوامل مؤثر در افت تحصیلی دانش‌آموزان است. کمبود معلمان مجرب با سواد و توانا در انتقال مطالب و موضوع‌های درسی، وجود ضعف در روش‌های تدریس و تکیه بر محفوظات، تراکم جمعیت در کلاس، فشرده‌گی برنامه‌های درسی، کمبود کتاب‌های درسی و کمک آموزشی، سختی رفت و آمد و ده‌ها مسئله‌ی دیگر در ایجاد افت تحصیلی مؤثر هستند.

کتاب‌های درسی و مواد آموزشی: هرچا که کمبود کتاب و مواد آموزشی وجود دارد، پیشرفت تحصیلی پایین‌تر است. دانش‌آموز باید امکان دسترسی به کتاب را داشته باشد.

فضای کلاس: یک کلاس درس باید در فصول مختلف سال از دمای مناسب بهره‌مند باشد و از سرد شدن یا گرم شدن بی‌اندازه در زمستان و تابستان در امان باشد. اگر فضای کلاس برای نشستن و راه رفتن مناسب نباشد، نور کافی نداشته باشد، تابلو طوری نصب شده باشد که همه به راحتی نتوانند از آن استفاده کنند، دانش‌آموزان آن دچار افت آموزشی خواهند شد. و تعداد دانش‌آموزان هر کلاس نیز باید کم باشد. گاهی اوقات دلیل افت تحصیلی دانش‌آموزان انتظار عدم موفقیت و پیش‌داوری‌های غلطی است که معلم از دانش‌آموز دارد سازگاری با روش تدریس و خصوصیات معلم ممکن است به‌ویژه در دوره‌های پایین‌تر منجر به افت تحصیلی شود. علاوه بر این عواملی چون مسافت بسیار زیاد بین خانه و مدرسه، طولانی بودن ساعات آموزشی، تعویض مکرر معلمان در طول سال تحصیلی و ناتوانی بعضی از دانش‌آموزان سبب افت تحصیلی می‌شوند.

۱۵ شیوه‌ی تدریس معلم: معلم باید با شناخت دانش‌آموزان و شیوه‌های تدریس، روش مناسبی را برای تدریس انتخاب کند، گاه دلیل افت تحصیلی دانش‌آموزان این است که شیوه‌ی تدریس معلم مطابق با روش یادگیری و ویژگی‌های روانی و فکری او نیست. ممکن است معلم در تدریس قادر نباشد با راه و روش اندیشیده‌ای به القای مطلب بپردازد. یا ممکن است درس بدهد و رد

تحقیقات نشان داده‌اند دانش آموزانی که از عزت نفس پایینی برخوردارند بیش از دانش آموزانی که عزت نفس بالایی دارند، دچار افت تحصیلی می‌شوند

۲۳ گاهی دانش آموز برای فعالیت‌های فوق برنامه به‌ویژه برای تمرین مداوم و آمادگی‌های نمایشی به دلیل برخی خصوصیات ظاهری و جسمانی انتخاب، تشویق و جذب می‌شود در حالی که شرایط لازم را ندارد و به دلیل صرف وقت و نیرو در آن تمرین‌ها آن‌طور که باید و شاید نمی‌تواند به درس‌هایش برسد و افت تحصیلی پیش می‌آید. لذا در انتخاب دانش‌آموزان برای فعالیت‌های فوق‌خوب خیلی دقت شود، در غیر این صورت اگر امکان ارفاق نمره فراهم شود، افت تحصیلی آموزشی در باطن به وقوع می‌پیوندد و در آینده نیز ظاهر خواهد شد.

۲۴ تأخیر ورود مکرر دانش‌آموز به مدرسه یا غیبت‌های مکرر او از مدرسه به هر دلیل و انگیزه.

۲۵ عدم ایمان به کار معلم و مدرسه به خاطر برخورد نامناسبی که در این رابطه پدید آمده است.

۲۶ کمبود فضاهای آموزشی.

۲۷ عدم تمرکز حواس که گاهی دانش‌آموز در کلاس درس مطابق مقررات به درس معلم توجه دارد، اما توجهش ظاهری است. چشم و گوشش به نوشتار و گفتار معلم، ولی فکرش جای دیگر است. وجود اضطراب نیز موجب عدم یادگیری و درک مطلب و در نتیجه افت تحصیلی خواهد شد. ضمن این که سلامت جسمی دانش‌آموزان؛ مانند سلامت روانی او در موفقیت تحصیلی‌اش بسیار مؤثر است.

۲۸ وجود شیوه‌ی معلم محوری (سخن‌رانی) روش مرسوم قدیمی در مقام آموزشی، عدم شکوفایی استعدادها را به دنبال دارد.

۲۹ عدم امکانات سمعی و بصری در مدارس.

۳۰ شیوه‌ی کنترل دانش‌آموزان در مدارس هر چه شیوه‌ی کنترل دانش‌آموزان در مدارس آمرانه، خشک و قیم‌مآبانه باشد احساس از خودبیگانگی، ترک تحصیل، افت تحصیلی، بی‌انضباطی، رفتارهای نامتعادل و مخرب و عدم مشارکت در بین دانش‌آموزان مشاهده می‌شود.

شود بدون این که از دانش‌آموز پرسد و امتحان بگیرد و در روز امتحان دریابد که شاگردان از کلاس او استفاده نکرده‌اند.

۱۶ وقتی معلم خود را موظف می‌داند به هر صورتی کتاب را تمام کند. مشکلات درسی دانش‌آموزان روی هم انباشته می‌شود و زمینه‌ی ضعف تحصیلی را به وجود می‌آورد.

۱۷ برنامه‌ی درسی مدرسه: گاه برنامه‌ی درسی طرح شده از سوی مدرسه، مناسب وضعیت دانش‌آموز نیست؛ مثلاً دروس نسبتاً سخت را پشت سر هم یا در ساعاتی می‌گذراند که دانش‌آموز خسته است.

۱۸ زیاد بودن تعداد دانش‌آموزان کلاس: عده‌ی زیاد دانش‌آموزان در کلاس هم با سروصدای زیاد همراه است که در آن صورت معلم کلاس ناگزیر است نقش مبصری را برای ساکت نگه داشتن کلاس ایفا کند.

۱۹ ارزش‌یابی‌های نادرست معلمان از عملکرد شاگردان، روش امتحان مثل سخت‌گیری در امتحان، نامفهوم یا غیراستاندارد بودن سؤالات لازم است سؤالات امتحانی از سه دسته‌ی ساده، متوسط، مشکل تهیه شود تا امکان شناخت همه‌ی شاگردان از نظر پیشرفت تحصیلی فراهم آید یا روش پرسش و پاسخ معلم از دانش‌آموز وقتی به صورت حفظی و عدم درک و ارتباط بین مطالب درسی و تجارب واقعی زندگی و احیاناً مشاهده‌ی تضاد و تناقض بین این دو باشد، موجب می‌شود که یادگیرنده در برابر موضوع یادگیری، مقاومت منفی از خود نشان بدهد که همین امر زمینه را برای ایجاد نگرش منفی نسبت به درس و موقعیت‌های یادگیری فراهم می‌کند و بی‌علاقگی و بی‌زاری وی را از مدرسه موجب می‌شود، این نگرش منفی نسبت به مدرسه از عوامل عمده‌ی افت تحصیلی است.

۲۰ بی‌توجهی به تدریس مناسب بعضی از دبیران دو یا سه شغله در کلاس.

۲۱ نبودن تعداد دبیران با تجربه و با تحصیلات عالی به خصوص در مناطق محروم روستاها و شهرهای کشور.

۲۲ نبود همکاری و ارتباط بین اولیای مدرسه.

زیرنویس

۱. دبیر شهرستان اسلامشهر.
۲. دبیر منطقه‌ی ۱۷ شهر تهران.
۳. کارشناس آموزش راهنمایی تحصیلی دوره‌ی عمومی ناحیه‌ی یک تبریز.

منابع

۱. بیابانگرد، اسماعیل. روش‌های پیش‌گیری از افت تحصیلی، تهران: انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۸۰.
۲. پاسبک، آندره. کودک راهنمای علمی برای والدین و مربیان، ساعد زمان، تهران: ققنوس، ۱۳۷۴.
۳. حیدری، اکرم. بلوغ مشکلات روانی نوجوانان و جوانان افت تحصیلی، تهران: ۱۳۷۰.
۴. ساکی، رضا. نگرش معلمان در مورد شکست و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان و ارتباط آن با موفقیت آن‌ها در تدریس، فصل‌نامه‌ی تعلیم و تربیت، شماره‌ی ۳ و ۴، ۱۳۷۳.
۵. شکاری، عباس. مسائل آموزش و پرورش ایران و راهکارهای آن.
۶. علیپور، بیژن-محمدبیگی، مصطفی. والدین و موفقیت تحصیلی فرزندان، دکلمه‌گران، ۱۳۷۶.
۷. فرغانی، شهلا. مشکلات رفتاری در کودکان و نوجوانان، تهران: تربیت، ۱۳۷۳.
۸. قائمی، علی. خانواده و مسائل مدرسه‌ای کودکان، تهران: انجمن اولیا و مربیان.

۳۱ ارتباط با دوستان: عدم توانایی دانش‌آموز در دوست‌یابی و حفظ آن، ارتباط‌جمعی و مشارکت او در فعالیت‌های اجتماعی باعث می‌شود که دانش‌آموز نتواند نیازهای روانی خود را برآورده کند. بنابراین در امر تحصیل هم با مشکل روبه‌رو خواهد شد.

۳۲ نقش خانواده و علل ایجاد کننده‌ی افت تحصیلی: خانواده نقش بسیار زیادی در کاهش علاقه‌ی دانش‌آموزان یا حواس‌پرتی آن‌ها در یادگیری دارد که این عوامل عبارت است از:

الف) فقدان علاقه و دل‌بستگی بین افراد خانواده و وجود رابطه‌ی سرد و خشک که سبب کم‌توجهی و بی‌میلی دانش‌آموز به درس و مدرسه می‌شود.

ب) جدایی والدین بر رشد عاطفی، ذهنی و اجتماعی فرزندان اثر می‌گذارد. آمار نشان می‌دهد که بیش‌ترین مقدار ترک تحصیل در این گروه دیده می‌شود.

پ) فوت والدین به خصوص مادر ضربه‌ی شدیدی به دانش‌آموز وارد می‌سازد که گاهی اوقات منجر به افسردگی شدید و حتی فرار وی از خانه و مدرسه می‌شود.

ت) بی‌سوادی والدین که مشکلاتی فراوان برای خود و فرزندان محصل آن‌ها ایجاد می‌کند. فرزندان والدین بی‌سواد، کم‌تر به تحصیل علم و دانش ارزش می‌نهند و هرچه از پایه‌ی ابتدایی به مراحل بالاتر می‌روند افت تحصیلی و ترک تحصیل در آنان بیش‌تر دیده می‌شود. والدین بی‌سوادی توانایی کنترل درسی فرزندان را ندارند و الگوی مناسب و موفق تحصیلی برای فرزندان‌شان به حساب نمی‌آیند. حتی مشاهده می‌شود که فرزندان‌شان با اعتراض به آنان می‌گویند: «اگر درس خواندن خوب است، پس چرا شما درس نخواندید؟»

ث) بی‌تفاوتی و بی‌توجهی پدر و مادر نسبت به تحصیل فرزندان که آن‌ها را به حال خود رها می‌کنند و در امور تحصیلی آنان دخالتی نمی‌کنند. در این وضعیت این بی‌تفاوتی به

فرزندان نیز منتقل شده، سبب دلسردی و یأس آنان می‌شود.

ج) در مواردی مشاهده می‌شود که والدین از تشویق و تنبیه به هنگام استفاده نمی‌کنند و عملکرد تحصیلی فرزند خود را تأیید و انتقاد نمی‌کنند و موجب افت تحصیلی آنان می‌شوند.

چ) عدم تناسب انتظارات والدین با توانایی‌های دانش‌آموز از عوامل افت تحصیلی است. والدین باید به کار و تلاش آن‌ها ارزش بگذارند. درست است که محصول و نتیجه‌ی هدف، اصل است اما مهم‌تر از آن فعالیت و کوشش برای رسیدن به هدف ارزشمند و مورد احترام است. والدین باید تلاش و کوشش فرزند خود را تقویت کنند و انتظاراتی متناسب با توان فرزند خود داشته باشند. فشار بیش از اندازه به دانش‌آموز باعث بیزاری و دلسردی از درس و مدرسه می‌شود.

۳۳ تماشای تلویزیون به ویژه در سال‌های اولیه‌ی مدرسه موجب تضعیف مهارت‌های خواندن کودکان می‌شود. تماشای بیش از حد تلویزیون آثار منفی دارد. علامت فشار، ناکامی یا روابط نامناسب انسانی است. تلویزیون وقت کتاب‌خوانی را می‌گیرد و استفاده از رایانه به مدت طولانی باعث افت تحصیلی می‌شود.

۳۴ یکی دیگر از عوامل مهم افت تحصیلی، عدم علاقه‌ی دانش‌آموزان به تحلیل درس است. وقتی دانش‌آموز می‌بیند که ملاک برتری افراد وضعیت اقتصادی و مالی آن‌هاست و راه بسیار ساده‌ای برای ثروتمند شدن و کسب اعتبار اجتماعی وجود دارد، طبیعی است که ترک تحصیل می‌کند، یا به درس بی‌علاقه می‌شود.

در پایان لازم به یادآوری است همان‌طور که ذکر شد در ایجاد پدیده‌ای به نام افت تحصیلی عوامل متعدد و پیچیده‌ای دخالت دارند، از این رو ریشه‌کن کردن این معضل اجتماعی نیز، همکاری و هماهنگی و احساس تعهد همه‌ی افراد، سازمان‌ها و نهادهایی را می‌طلبد که به نحوی در تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان نقش دارند.